

TÜRK YURDU

34

10 HAZİRAN 1990 KDV DAHİL 4.000 TL.

Yunus Emre'nin Hazret-i Peygamber Sevgisi

Mustafa TATÇI

G.Ü. Gazi Eğitim Fak. Öğr. Gör.

Türk kültürü ve edebiyatının temelinde dîni esaslar ve kabuller vardır. Selçuklu ve Osmanlı Türklerinin mirası olan yazılı kaynaklar incelendiği zaman, Kur'ân-ı Kerim ve Hadisleri anlatan, şerheden ve inceleyen eserlerin birinci sırayı aldığı görülecektir. Bu eserler içinde Hz. Peygamber sevgisini dile getiren "Na't"larla, yine Hz. Peygamber'den şefaat dileyen gönül ehlinin "iştişfa"ları ayrı bir önem arzeder. Hz. Muhammed'i anlatan türler sadece "Na't"lar değildir. O'nun bütün hayat safhalarını, anlatan, mizacını, güzel ahlakını, özelliklerini ve güzelliklerini dile getiren pek çok tür vardır. Bunlardan bazıları hatırlatalım:

Hadislerini toplayan "**Kırk Hadisler, Yüz Hadisler, Binbir Hadisler**" hicretini anlatan "**Hicret-nâme**"ler; gazâlarını izâh eden "**Gazavat-nâme**"ler; tıbbî sözlerini toplayıp, şerheden "**Tıbb-ı Nebvî**"ler; İsim ve sıfatlarını derleyen "**Esmâ-yı Nebî**"ler; hayatını tam veya kısmen ortaya koyan "**Sîretü'n-Nebevî**"ler; doğumunu anlatan "**Mevlid**"ler; fizikî özelliklerini işleyen "**Hilye**"ler; Miracını anlatan, "**Mî'râc-ı Nebî**"ler; mucizelerini dile getiren "**Mu'cizat-ı Nebvî**"ler; **Regâibiyye** ve **Münacatlar** (v.s.) Şer'î veya ledünnî hususiyetleriyle Hz. Peygamber'in, maddî ve manevî şahsiyetini ortaya koyan edebî eserlerdir. Görüleceği gibi, edebiyatımız, sadece Hz. Peygamber'in şahsı etrafında

orijinal bir "Kültür" meydana getirmiştir ki, biz bu kültürün "Hz. Peygamber ve Edebiyatımızdaki Yeri" ana başlığı altında incelenmesi gerektiğine inanıyoruz.

Genellikle manzum şekilde kaleme alınan bu edebî türler, aynı zamanda bestelenmeye müsait idiler. Bu cihetle daha çok mutasavvıf bestekârlarca Hz. Peygamber'e "Na't"lar, "Münacat"lar ve İştişfa"lar bestelenmiş zikir meclislerinde okuna gelmiştir. Günümüzde okunan Mevlid, Miraciyye ve Münacat-ı Nebî türü manzumeler, Hz. Peygamber sevgisinin edebiyat ve musikimizdeki dünden bugüne bir uzantısını gösterir.

Şu da bir gerçektir ki, Hz. Peygamber sevgisi sadece yazıya dökülmekle kalmamış, bu sevgi hattatların kâmişında, nakkâşların nakışında câmilerin tezyinatında, hülâsa her meslek erbabının gönülünde ve elinde hayat bulmuştur. Fakat, hususiyetle şairler, bu sevgiyi gözyaşı mürekkebiyle kâğıtlara dökmüşler, Fuzûlî'nin "Su Kasidesi"nde olduğu gibi, kelimelerle harikalar söylemişlerdir.

Peygamber sevgisini derin bir vecd ile dile getiren bir büyük mutasavvıfımız da Yunus Emre'dir. Hattâ O, bu konuda da -Ah-med Yesevî istisna tutulursa- ilk ve tektir. Biz, Yunus'un fikir sistemini incelerken O'nun Hz. Peygamber'e olan sevgi ve hayranlığının sınırsızlığı ve derinliğini

sistematiik olarak tarayıp bir makale konusu yapmaya karar verdik. Böylece, O'nun bu konuda neler düşündüğü ortaya çıkacağı gibi, kendisinden sonraki şairlere neler verdiği, hangi motiflerle etkilediği de belirlenmiş olacaktır.

13. Yüzyılın son yarısıyla 14. Yüzyılın ilk çeyreğinde Orta Anadolu'da yaşayan gönül adamı Yunus, **Vahdet-i Vücûdu** yaşayan ve inanan arif bir zattır. Bir **aşk ahlakçısı** olan Yunus'un bilgisi de "Ledünnî"dir, akli değildir. Kabulleri, Sünnî ve ehl-i şer'iat çizgisindedir. Esas konuya geçmeden evvel bu hususların bilinmesi zarurîdir.

Hız. Peygamber bilindiği üzere nur yönüyle yaratılmışların ve peygamberlerin ilki, zuhur yönüyle peygamberlerin sonuncusudur. Bu özelliğiyle O, bütün kemâli kendisinde toplamıştır. Her müslümanın kabul ettiği bu inanç, Yunus Emre için de geçerlidir. Şu halde Yunus'un Divanı'nda Hız. Muhammed, bir ilk yaratılan nur cihetiyle, bir de son yaratılan peygamber cihetiyle ele alınır. Bu husus, peygamberimizin iç yüzünü ve dış yüzünü dile getirir. O'nun iç yüzü "Nur-ı Muhammedî"dir.

Bu girişten sonra Divandaki Hız. Muhammed'le alakalı beyitlerin sistematiik olarak tahliline geçiyoruz(1)

Hazret-i Peygamber'in İsimleri ve Sıfatları

Yunus Emre Divanı'nda peygamberimiz, şu isimlerle anılır:

Muhammed, Mustafa, Ahmed, Resûl-i mutlak, Habib, Hak Habibi, Fahr-i Âlem, İki Cihan Güneşi, Nebî, Şefî', Hak Yalvacı, Server, Pîş, Kadem, Din Meta'sı, Maden-i Sıdk u Safa, İki Cihan Sultamı, Cân, Gül,..."

Hazret-i Peygamber'in Karakteristik Tahlili

Yunus Emre tevhid ve tehlile merbût inanç dairisinde "Bir Tanrı ve Peygamber'e" inanır. Peygamberlerin serveri ve dinin direği Muhammed'tir:

Peygamberler serveri din direği **Muhammed**

Gör ne gevherler kodı bu bizüm kânumuza (311/2)

Hak O'nu, öğmüş yaratmıştır. Fahr-i âlem'dir. Dünyâ, Muhammed dostluğuna yaratılmıştır:

Yaratdı Hak dünyâyı peygamber dostluğuna

Dünyaya gelen gider bâkî kalası değül. (158/7)

Din ve İmana temel koyan, ümmetine din ve iman hil'atini giydiren O'dur. Sıdk u safa sahibidir. Vefalı peygamberdir. Daima ümmeti için çalışmış, ümmetini düşünmüştür. O'ndan utanmak ve O'nun şeriatına uymak gerekir. Hız. Peygambere layık olmak, büyük devlettir.

Muhammedî nûr, kamu yüzden tecellî eder. Bu nur, canlardan da içeridedir. Herşeyin aslı, O'nun utanmak ve O'nun şeriatine uymak gerekir. Hız. Peygambere layık olmak, büyük devlettir.

Muhammedî nûr, kamu yüzden tecellî eder. Bu nur, canlardan da içeridedir. Herşeyin aslı, O'nun nurundandır. Ölmemiştir, zahiren dünya değiştirmiştir:

Ol iki cihan güneşi zâhir dünyasın denşürdi
Câhil anı öldi sanur ol hod ölmez ötür degül
(157/7)

Hız. Peygamber Hakk'ı bilmiş ve O'nu kendinde görmüştür:

Muhammed Hakk'ı bildi Hakk'ı kendüde gördi
Cümle yirde Hak hâzır göz gerekdür göresi
(378/ 4)

Layık olanlar Cennet'te Hız. Peygamber'in eş (yoldaş)ı olacaklardır. Nuru, bir deniz gibi bütün varlık alemini kaplamıştır. O'nun varlık gölünde (ihata edici nuraniyetinde) yetmiş bin peygamber mevcuttur. Şefaattir. Mahşerde şefaatine herkes muhtaç olacaktır. Dünyada nefsinin müslüman edene şefati muhakkaktır. Farz ve sünnet olan ibadetleri o getirmiştir. Bunları yerine getirenler kabirde soru ve hesabı kolay verirler.

Varlığını yağmaya verenler, nefsinin terk edenler
"Manâ-yı Resûl'e" ererler:

Varlığın yağmaya virdi irdi **manâ-yı Resûl**
Ol kapudan gir içerü yürü var kıl a hâzır
(67/8)

Muhammed Peygamber, sekiz Uçmak'ın sakası, yerlerin ve göklerin safasıdır. Makamı arşdan yücedir. O, Hakk'ın Habibi, gönüllerin tabibidir. Ezel-den ebede yol gösteren kılavuzdur. Dinin metası, bütün peygamberlerin hüccetidir. Âlemlerin fahri sıdk ve safa ma'denidir.

Hazret-i Peygamber'den vefa isteyen "derişleri" incitmemelidir. Çünkü derişler peygamber'in gerçek dostlarıdır:

Ol fahr-ı âlem **Mustafa** ol ma'den-i sıdk u safa
İstersen andan vefa incitmegil derişleri (374/4)
O'na selat u selâm gönderenler günahlarından arınırlar. Çâr-yâr-ı güzîn Mustafa'nın gerçek yârenleridir. Peygamberimizin fitratı (hulku) o kadar temizdir ki, bu özelliğiyle cemelullaha mazhar olmuştur. Hulkunu O'na benzetenler de Allah'ın cemalini dünyada göreceklerdir. Mucizeleriyle Mi'racı yaşamış, putları kırmış, bir taşa nazar edip parça parça etmiş ve yine o, taşla konuşmuştur. Küffâr üç kere zehirlemek istediyse de zehirlenmekten kurtulmuştur. Zira zehirli nesnelere, dile gelmiştir. Ve yine mucizesiyle ağı şekere dönüşmüştür. Yunus, O'nun mucizelerini anlattığı bir medhiyede şöyle diyor:

İnsan ruhunun pek ulvî bir faaliyeti olan Mirac, Hz. Peygamber'in gerçekleştirdiği en yüce mucizedir. Mirac'ta peygamberimiz, en füsî ve afakî bütün sırlara vâkîf olmuş, Allahın cemalini müşahede etmiş ve O'nunla konuşmuştur.

Muhammed'ün medhini idelüm baş üstine
Zirâ ki ol Muhammed yürüdi 'arş üstine

'Arsına basdı kadem ol Resulullah benem
Düşdi bu cümle sanem ser-nigun fers üstine

Bir taşta kıldı nazar mucizâtıla yarar
Çıkıdı ber-tâ vü sîn ü yâ üstine

Taş elinde söyledi Hak Resulsin sen didi
Anuniçün komadı bir taşta taş üstine

Muhammed'e kâfirler üç kez agu virdiler
Birin kuzuyla yidi ikin asın üstine

(321/1-5)

Yunus'un Hz. Peygamber sevgisini dile getiren daha pek çok beyiti vardır. Bir kaç müstakil şiirinde de tamamen bu sevgiyi anlatır. Hususiyetle aşığıya kaydedeceğimiz şiirde Yunus, Muhammed peygamberin ledünnî cephesini işlemektedir.

Çalap nûrdan yaratmış cânını Muhammed'ün
Âleme rahmet saçmış adını Muhammed'ün

Dostum dimiş yaratmış hem anun-kaydın yimiş
Ümmetden yana komış yönini Muhammed'ün

Muhammed bir denizdür âlemi tutu durur
Yitmiş bindür peygamber gölinde Muhammed'ün

Dünyâ malın dutmamış hiç emânet artmamış
Derzi biçüp dikmemiş tonunu Muhammed'ün

Tanrı arslanı Ali sağında Muhammed'ün
Hasan'ıla Hüsiyin solunda Muhammed'ün

Yıldı yitmiş bin hacı her biri niyyet ider
Varur ziyaret ider nurını Muhammed'ün

Yunus Emre'm 'ışıklıdur eksiklidür miskindür
Her kim yimez mahrumdur hânını Muhammed'ün
(145)

Şairimiz, "Yâ Resulallah" redifli bir şefaât-nâme'sinde daha âşıkâne bir edâ ile şöyle seslenir:

İşkun ile âşıklar yansun yâ Resulallah
İçüp 'ışkun şarabın kansun yâ Resulallah

Şol seni sevenlere kıl şefaât anlara
Mümin olan tenlere cansun ya Resulallah

Şol seni seven kişi komış yoluna başı
İki cihan güneşi sensün ya Resulallah

Âşıkam şol dîdara bülbülem şol gülzâra
Seni sevmeyen nâra yansun ya Resulallah

Derviş Yunus'un canı 'alem şefaât kânı
İki cihan sultanı sensün ya Resulallah

(314)

Mi'râc:

İnsan ruhunun pek ulvî bir faaliyeti olan Mirac, Hz. Peygamber'in gerçekleştirdiği en yüce mucizedir. Mirac'ta peygamberimiz, en füsî ve afakî bütün sırlara vâkîf olmuş, Allahın cemalini müşahede etmiş ve O'nunla konuşmuştur.

Yunus Emre gerek beyitlerde ve gerekse Mi'racı anlattığı müstakil şiirlerde, hadiseyi bâtinî ve zâhiri manâ cihetleriyle değerlendirir. Buna göre, zâhiren Hz. Peygamberin mucizesiyle şekillenen Mi'râc, bâtinen bizzat insan ruhunun gerçekleştirebileceği seyru sülûktan ibarettir. Şu beyit, bu hususu ortaya koyar:(2)

Ben severin şol kulumı yoksul ola sabreyleye
Benden ona yol eyledüm Mi'rac'uma gitsün
dimiş

(122/5)

Yunus, "Dervişlerün" redifli bir şiirinde Resûl'ün Mirâcî nasıl gerçekleştirdiğini ve bu esnada neler yaşadığını anlatırken hadisenin gizli taraflarının "dervişler" tarafından bilindiğini imâ eder:

Resûl ağdı Mi'râce nazar eyledi hâce
Görün görün kim niçe vafsinı dervişlerün

Arşdan döndi Mustafa anda ashab-ı safa
Dinledi sözlerini sır sözi dervişlerün

Resûl indi tapuya elin urdı kapuya
Didiler kimsin ana miskini dervişlerün

(146/3-5)

Şair, sülûkunu tamamlayan bir insan-ı kâmil ağzından, Mi'rac mevzuundaki kanaatını belirtirken;

Ol Hak Habibi Mustafa Mi'rac'a idicek sefer
Ol dem canum fikr eyledüm ol sırrını duyan
benem

(187/10)

der, Hz. Peygamber'in Hak'tan doksan bin İlahî sır aldığı ve ümmetine yeni müjdelerle döndüğü bu manevî yükseliş şöyle gerçekleşmiştir:

“Muhammed'e bir gece yanında Burak (Cennet-Berzah âleminin vasıtası) olduğu hâlde Cebrail gelmiş ve “Hocam, Hak sizi Mi'rac'a davet etti” diye haber vermişti. Hak, Muhammed'e cennet ve cemalini müjdeliyordu.

Hz. Peygamber Mi'rac kasdıyla yola çıktı, dostuna secde kıldı. Yakın ırak demeyip yürüdü. Yol-daşı Cebrail ile beraber Mescid-i Aksa'ya geldiler. Buradaki bir taşın üzerinden yolculuk göklere doğru seyretmeye başladı. Melekler göklere haber ulaştırmışlar, gökler “şadılık”la dolmuştu. Sekiz Cennet, Ahmed'i karşılamak için bezendi. “Muhammed, gökleri seyrederek yükseldi... Felekleri geçmişti, bir ses duydu; Cemâlûme bak!” deniyordu.

Çün geçdi felekleri ün geldi kim gel beri
Kaldurdum perdeleri heman cemâlûme bak

Dîdârım sana 'ıyan gösterem bellü beyân
İn Burak'dan ol yayan 'arşuma bas bir ayak

Ferîşteler geldiler Burak'dan indirdiler
Na'lini döndürdiler⁽³⁾ ol dem yürüdi yayak

Üveys yirinden turdı 'arşda na'lin döndürdi
Muhammed anı gördi visale döndi firak

Çün dost dosta kavuşdı yüz bin kelim danışdı
Ümmetiyçün çalışdı oldur Resûl-i mutlak

Mirac'dan döndü yine girü geldi evine
Geldi gördi henüz kim döşeciği ısıcak

Niçe bin yıllık yola bir demde vara gele
Yunus eydür kim ola Muhammed'dür o mutlak

Ümmete ümmet diyen ümmet kaydını yiyen
Eğer ümmeti isen di İslâm dinine hak
(134/9-15)

Derviş Gözüyle Hz. Muhammed:

Yunus Emre Divanı'ndaki münferit beyitlerde, âşık ve dervişlerin Hz. Peygamber'e karşı düşünce, hal ve tavırları da belirlenmektedir.

Dervişler, Hz. Peygamber'e salat ve selâmlar gönderirler. Bu selamlar, O yüce Peygamber tarafından alınır. Derviş, O'nun çerağı olmak, askıyla ya-

“Türk sûfilere Hz. Muhammed'in ilk nûr, fakat son peygamber oluşunu ifade için şu ünlü sözü kullanırlar: O, varlığın ilk nuru, son zuhûrudur. Bu sözün kaynağı yine Hz. Muhammed'in bir hadisi olmaktadır. Diyor ki, “Ben insanların yaratılıştaki ilki, peygamber olarak gönderilişinde sonuncusuyum.”

nıp kül olmak ister. Derviş gözündeki peygamber, “dinin meta'sı”dır. Hz. Peygamber, Sevenlerine “ihsân” eden yüzü nurlu kişidir. Âşıklar O'na âşk ile ikrâr ederler: Bir hadisinde O, “Dünya âşıkların zindanıdır” demiştir⁽⁴⁾. Yunus, âşıkların yaşadığı İlahî aşkı, Hz. Peygamber'in de yaşadığını belirtir:

Dünyada peygamber'ün başına geldi bu 'ışk
Tercemani Cebrail ma'sukası Hâlikdur
(86/4)

Beyitlerde kısmen de olsa Hz. Peygamber'in semail-i şerifi çizilmektedir. Buna göre, O'nun almasını bedr aya, kaşı hilâle, yüzünün ziyâsı güneşe benzetilmektedir.:

Ayun bedri hilâl almı ve kaşı
Günün nûri ziyâsı Mustafa'dur
(100/2)

Yüzündeki nûr “dîdar nuru”na, saç “Mi'rac gecesi”ne benzer. Bu benzerlikler peygamber varisleri olan “insan-ı kâmiller”de de vardır. Şu beyit Mürşid-i kâmile hitaben söylenmiştir:

Yüzün dîdâr nurıdır saçın Mi'rac dünüdür
Gören cânın unudur Fahr-i 'Âlem sen misin
(257/8)

O'nun teri yeryüzündeki bütün çiçeklerin kokusu gibidir. Kendisi ve bazen kokusu güle tesbih edilir. Bülbüle benzetilen âşık esasen bu kokuya âşıktır. Koku ile İlahî sır veya nûr-ı Muhammedî kasdedilmiş olabilir. Dolayısıyla Yunus Emre “gül” motifini Hz. Peygamber ve Muhammed'i sır anlamında kullanmaktadır:

Gül Muhammed deridür bülbül anun yâridür
Ol gül ile ezeli cihana bile geldüm
(196/8)

Ne haldayum ne bilem duzakdayum ne gülem
Bir garîbçe bülbülem ötmege güle geldüm

(196/7)

Bir beyitte gül, Hz. Peygamber'in şeriatine benzetilmektedir. Bu benzetmede gülün insana verdiği ferahlatıcı ve uyarıcı özelliği, şeriatin emmare nefisten ve nefsin her türlü faaliyetlerinden alkoymasıyla münasebetlidir:

Niçün sen nefs-i emmârı bu gafletden uyarmazsın
Muhammed şer'i gülini senün yüzüne urmazsın

(235/1)

Yunus Emre bir beytinde, Hz. Peygamber'in "On iki bin hadisi cem ettiğini" söyler:

On iki bin hadîsi cem' eyledi Mustafa
Anı isitdün meger şerhile göz satarsın

(248/7)

Şair, kendi zamanındaki "Hoca"lardan şikayetçidir. Zorlaştırmayınız, kolaylaştırmınız, dendiği halde hocalar, peygamber'in yolundan gitmezler:

Peygamber yirine geçen hocalar
Bu halkun başına zahmetlü oldı

(387/7)

MUHAMMEDÎ NUR

"Türk sûfileri Hz. Muhammed'in ilk nûr, fakat son peygamber oluşunu ifade için şu ünlü sözü kullandılar: O, varlığın ilk nuru, son zuhûrudur. Bu sözün kaynağı yine Hz. Muhammed'in bir hadisi olmaktadır. Diyor ki, "Ben insanların yaradılıştaki ilk peygamber olarak gönderilişinde sonuncusuyum"⁽⁵⁾. Sufi düşüncenin bu hadisten çıkardığı sonuç şudur: Hz. Muhammed gaye varlık, gaye insan ve gaye peygamber olduğu için bütün hayat, bütün peygamberler ve bütün insanlık, onun şahsiyetindeki kemâlin tecellî etmesi ve açılıp saçılması olarak görülebilir. Nitekim bir kutsî hadiste yaratıcı demiştir ki "Eğer sen olmasaydın ey Muhammed ben bu varlıkları vücûda getirmezdim"⁽⁶⁾. İnsanın dışındaki varlıklar, insanın vücut bulması için bir mukaddime olduğu gibi insanlar da nebîlerin varedilişi için bir mukaddimedir"⁽⁷⁾.

Yaş ve kuru; madde, hayvan ve insan bütün varlıkların özünde var olan Muhammedî nurun mahiyeti, Adem peygamberden beri her nebi tarafından biliniyordu. Bütün yüzlerden tecellî eden bu nûr, Hz. Peygamber'de "Ahmed" ismiyle zahir olmuştur:

Adem atadan beri velî-evliyâ Nebî
Hak müşerref eyledi Ahmedî kâmu yüzden

(233/7)

Nur-ı Muhammedî "Yetmiş bin yıl" önceden yaratılmıştır. Allah, ilk yarattığı bu nura âşıktır. Mah-

lukların yaratılışlarında var olan "aşk" nüvesi de bu yüzdendir:

Yetmiş bin yıl öndinden yarattı Muhammedî
Hak kendü âşik oldı bahane bir yıldızdan

(233/8)

Sülûk ehli, sufî, yaşadığı makama göre "Nûr-ı Muhammedî'nin manevî âlemde temessüllerini görür. Buna örnek olarak İbrahim Peygamber'in muhammedî nuru yıldız, ay ve güneş şeklinde müşahede ettiği işlenir. Bu nurun mahiyeti tam olarak "Fenafî'r-Resûl" de idrak olunur. Yunus bu makama işaret ederek "Ahir Muhammed nuru balkıdı içimizden" (233/6) demektedir. Bir diğer örnek te şudur:

Yüz bin yigirmi dört bin cânlar cânım içinde
Gizlü Muhammed cânı dahu içertü bizden

(233/3)

SONUÇ: Bu kısa makalemizden anlaşılacağı gibi büyük Türk Mutasavvıfı Yunus Emre, Hz. Peygamberin hayatını, hadislerini ve fiilî sünnetlerini bilen, O'nun yolunu istisnasız benimseyen ve takip eden bir kişiliğe sahiptir. Yunus, hususiyetle "Mi'rac" konusunda çok renkli tasvirler yapmaktadır. Şair, peygamberin nuranî ve ruhanî çehresinin yanında "Kısmî bir şemal" diyebileceğimiz tasvirler de kaleme almıştır. Hülâsa Yunus, Divanı'nda Hz. Peygamber sevgisini en güzel ve en geniş manada dile getirmektedir.

(1) Bu tahlilde kullandığımız Divan tarafımızdan hazırlanan metin tenkidine dayalı "Yunus Emre Divanı" adlı eserdir. Verdiğimiz numaralar bu esere ait olacaktır. Metodumuz ise, "Sistemantik Konu tahlili"dir. Bu sebeple eser, konumuz cihetiyle tam olarak taranmıştır. Beyitlerdeki birinci numaralar şaire ikinci numaralar beyite aittir.

(2) Kur'an-ı Kerim'de zikredilen peygamberlerin her birisi kendisine has bir Mi'rac gerçekleştirmiştir. (Musa Tur'da, İbrahim göklerin ve yerin melekutunu görerek, Yunus-Balık karında vs.) Bundan anlaşılabilir ki, sülûk ile Mi'rac arasında bir ilgi vardır. Fakat muhakkak Hz. Peygamber'in Mi'racı en üstün Mirac hadisesidir. Bu konuda bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf, İst. 1979, s. 22, 23; Nihat Keklik, El-Fütûhat el Mekkiye, İst. 1974, C.II, Bl. A,s.100

(3) Mi'rac'ta Hz. Peygamber'in Na'linlerini döndürmesi, kesretin tam terki ile Vahdet makamına geçiş olarak izah edilebilir. O'nun Mi'rac gicesi Ahmed'un döndürdüm 'arsda na'linin

Üveys ile urdum tâci Mansur'la urgandayıldım (168/10)
(4) Bu hadis tam olarak "Dünya müminin zindanı kâfirin cennetidir." mealindedir.

(5) Aliyyü'l-Kari, Şerhuş-Şifa, İst. 1307,C.I,s. 508: Aclunî Kesfu'l-Hafa, Beyrut, 1351, C.II,s.163.

(6) Aclunî, a.g.e., C2,s.163

(7) Yaşar Nuri Öztürk, Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler, İst. 1988,s.45.